

Alija Nametak

Marginalije iz naše kulturne historije

(Prema podacima iz I sveska Kataloga Gazijine biblioteke)

Gazi Husrev-begova biblioteka je osnovana godine 1537. kao pridružena ustanova medresi velikog vakifa i umnožavala se tokom vremena privatnim poklonima, prijenosom drugih vakufskih biblioteka iz provincije i, manjim dijelom, kupovinom. Narasla je na zamjernu visinu i po kvantitetu, a još više po kvalitetu knjižnog fonda.

U dvjema monografijama o Gazi Husrev-begu, objavljenim godine 1907, povodom tobožnje 400-godišnjice od prvog dolaska Gazi Husrev-bega u Bosnu (jednoj je autor Safvetbeg Bašagić, a drugoj Mehmed Spaho), samo se uzgred spominje biblioteka. U monografiji dra. Čire Truhelke, objavljenoj godine 1912. u Glasniku Zemaljskog muzeja i u posebnoj knjizi, autor je već malo više ukazao na ovu biblioteku i donio sliku korica kur'anskih džuzova, koje je slavni Mehmed-paša Sokolović uvakufio za svoju džamiju u Sokolovićima kod Višegrada. Godine 1930. »Novi Behar« je posvetio jedan dvo-broj cjelokupnoj djelatnosti Gazi Husrev-begovoj, povodom četrirista-godišnjice njegove džamije u Sarajevu, i u tome je dvobroju Fehim Spaho napisao članak o biblioteci, koji je onda bez promjene preštampan u Kreševljakovićevu »Spomenicu Gazi Husrev-begove četrirista-godišnjice« (Sarajevo 1932.).

Kad je hadži Mehmed Handžić postavljen za bibliotekara ove biblioteke 1937. počeo je praviti nacrt o katalogu biblioteke i vršiti predradnje za pisanje kataloga, ali ga je prerana smrt u tome pretekla (1944.). Godine 1951. je Hazim Šabanović započeo objavljivati katalog ove biblioteke kao prilog »Glasniku VIS-a«, ali je uspio objaviti samo 64 strane.

U godini 1956-oj postavljen je za bibliotekara Gazi Husrevbegove biblioteke Kasim Dobrača, kome je povjerena izrada kataloga rukopisa ove biblioteke. On je znalački pristupio povjerenom mu poslu, radio ga učenjačkom akribijom. Godine 1963. objavljen je prvi svezak¹⁾ sa 795 obrađenih kodeksa u kojemu su poglavlja: Enciklopedija (Dairetul-mearif), Kur'an i nauka o Kur'anu (mushafi, džuzovi, prijevodi na turski i perzijski, tedžvid i tefsir), Hadis, Dogmatika

---

¹⁾ Kasim Dobrača: Katalog arapskih, turskih i perzijskih rukopisa Gazi Husrevbegove biblioteke u Sarajevu. Izdanje Starješinstva Islamske vjerske zajednice za Bosnu i Hercegovinu. Sarajevo 1963., str. XXXII+ +607+15 TBL+20 (arapskog teksta).

(Akaid) i Dove, a takav je poredak orijentalnih (islamskih) kataloga. Možda bi veći dio onih koji su s nestrpljenjem očekivali ovaj katalog voljeli da je uzet neki naš redoslijed: historija, jezik, književnost i sl., ali se autor, s pravom, pridržavao u islamskim zemljama ustaljenog reda, kojega se drže i zapadni autori sličnih kataloga, u kojima iza navedenih glavnih grupa slijede: Šeriatsko pravo (Fikh), Etika i propovjedništvo (Ahlak i Mev'iza), Misticizam (Tesavvuf), Filozofija (Hikmet), Filologija (Ilmul-lugat), Povijest i zemljopis (Tarih ve Đografija), Medicina i veterinarstvo (Ilmut-tibb vel-bajtara), Matematika i prirodne nauke (Ilmul-hisab ve Ilmut-tabia) i Razno.

Na osam strana je Dobrača objavio vrlo sažet i instruktivan uvod o orijentalnim rukopisima i bibliotekama koje čuvaju ovakve rukopise u Jugoslaviji, o historijatu najvažnijih biblioteka u Bosni i Hercegovini i, naravno, posebno o samoj Gazi Husrev-begovoj biblioteci i značaju njezinu za našu orijentalistiku i islamistiku. Taj isti uvod je objavljen i na engleskom jeziku, da bi se s materijom upoznali uglavnom evropski narodi, a nešto opširniji uvod na arapskom jeziku predstaviće nas arapskim i drugim islamskim narodima koji njeguju arapski kao obredni jezik, a koji često ne znaju ni da ima muslimana u Jugoslaviji, a kamoli da imamo više nego petstoljetnu kulturnu tradiciju.

U Gazi Husrev-begovoj biblioteci među rukopisima obrađenim u ovom prvom svesku kataloga ima ih vrlo starih, čak i po trista i više godina prije dolaska Turaka u Bosnu. Tako je rkp. 475, najstariji opisani rukopis u ovom svesku, zbirka hadisa »Firdevsul-ahbar bi me'suril-hitab«, čiji je autor Ebu šudža' širavejh b. šehirdar b. širavejh ed-Dailani el-Hamedani (umro g. 1115.), a prepisao ga je za nepuna tri mjeseca (iako rukopis ima 417 lista veličine 18 x 27,5 cm) Abdusselam b. Muhamed b. Hasan b. Ali el-Havarizmi u medresi Imadiji u Hemedanu godine 1151., što dokazuje da je rukopis vrlo star, a možda i najstariji rukopis ovog djela u svijetu. Uvakufio ga je Mehmed ef. Muftić, bivši muderis Gazi Husrev-begove medrese u Sarajevu (umro g. 1916.) — Rkp. 619 »El-muktedabu min kitabil-mevduati minel-ehadisil-merfu'at« dovršen je godine 1229. Autor je nepoznat, a čini se da je rukopis autograf. — Rkp. 3836, Zamahšerijin tefsir »El-Keššaf« je iz godine 1262. (28. zulhidže 660. po hidžri), koji je iz autografa prepisao Bilal bin Džebrail b. Muhamed Ali et-Turkmeni el-Kiziki u medresi El-Muntansirijji u Bagdadu. U Sarajevu je prenesen iz Karađozbegove medrese iz Mostara. — Rkp. 1323, Ebul-Futih-Muhamedovo djelo »Knjiga 40 hadisa«, čiji je autor umro 1160, a naš je prijepis završen 28. ševala 664, odnosno 1265. Nekadašnji vlasnik je h. Hasan Muzaferija, Bošnjak iz Sarajeva, a uz njegovo ime je zabilježena godinu 1703. — Rkp. 2682 je kodeks od 6 posebnih traktata. Šesti, »Kitabul-evail«, napisao je kadija Isfahana Ebu Bekr Ahmed b. Amr (umro godine 900.), a na našem rukopisu ima datum iz 1274. — Rkp. 563 je djelo »Muhtesaru Džami'il-usul fi ehadisir-resul« od Zijauddina ebul-Fetha, koji je umro 1239. Na prijepisu u Gazijinoj biblioteci stoji da je završen mjeseca rebiul-evvela 691 (g. 1291), a bio ga je uvakufio Ibrahim-paša za svoju džamiju u Počitelju. — Rkp. 315 »Tefsiru suretil-fatihati« od Fahrudina Razije

je iz g. 1209, a naš prijepis od Omera b. Mikaila b. Abdullaha el-Kaj-sarije iz godine 1291. Uvakufio ga je Hromo-zade (Hromić) iz Stoca (odnosno Ljubinja, jer je otuda porijeklo te porodice.). — Rkp. »Fet-hul-vesid fi šerhil-kasid« je vrijedno djelo, prepisano (dovršen pri-jepis) 30. VII 1308, dakle na 230 godina prije osnutka Gazijine med-rese i biblioteke. — Rkp. 3313 je autograf Ibni Dževzijina »El-Mev-duata«, a ovaj primjerak je prepisao autor u subotu 6. šabana 748. (1347.) — Rkp. 130, »Eš-šifa fi t'arifi hukukil-Mustafa, od kadije je Ebul-Fadla (umro 1149.), a prijepis Halida b. Ismaila iz sirijskog Tra-boloza je iz g. 1362. — Na rkp. 423 »Elfijetul-Iraki fi Usulil-hadis« od Zejnuddin-Abdurrahima b. El-Husejn-el-Iraki (koji je djelo dovr-šio g. 1367. u Medini i umro 1404.) stoji da je to prijeaís iz piščeva autografa i da je završen g. 1383, dakle 20 godina prije piščeve smrti. — Rkp. 3379 »Tuhvetu ihvanis-safa...« je od šejh-Muhameda b. Ah-meda el-Asuri eš-šafii (umro 1361), a naš rukopis je prepisan 1390. i u najnovije vrijeme prenesen ovamo iz Karađozbegove medrese. — Rkp. 401 je II svezak prijepisa iz Kevašijina Tefsira iz g. 1443, a rkp. 3844 i 3804 je kompletan primjerak u dva sveska istog tefsira, pre-pisan na Krimu g. 1391. — Rkp. 343 Ebu-Lejsov »Tefsirul-Kur'an« (od sure Merjem do kraja Kur'ana) prepisao je Husejn b. Kasim b. Ha-san u Karamanu 1432. a uvakufio ga je Nazir Hasan b. Sinan Jusuf, dobrotvor Foče i graditelj čuvene džamije Aladže u tom mjestu, ko-ji je umro g. 1553. — Rkp. 705 je komentar zbirke 40 hadisa »El-Ved'anijje«. Komentator Ebu Nasr Abdul-Aziz umro je 1349, a djelo je prepisao Abdurahman b. Kasim u Stolnom Biogradu g. 1563. Na omotu stoji bilješka iz g. 1569. da je tada izgorjela tvrđava u Sme-derevu.

Važnost i značaj ovoga kataloga je, mislim, još u tome, što au-tor, pored stručnog opisa pojedinih rukopisa, donosi prijevod ili sa-držaj raznih bilježaka koje se nalaze na mnogim rukopisima, a koje su vrlo važne za našu kulturnu povijest ili za povijest uopće.

Latinski pjesnik Terentialus Maurus je napisao stih »Habent sua fata libelli«, što bismo slobodnije preveli: »I svaka knjiga ima svoju sudbinu,« ili »I s knjigama se svašta dešava.« Ove nas misli opsije-daju čitajući Dobračine prijevode bilježaka s pojedinih djela ove bi-blioteke. Prema zapisima na prvoj stranici i drugim listovima III sveska El-Begavijina Tefsira, ovaj rukopis br. 569 iz XVI stoljeća pro-mijenio je više vlasnika i biblioteka. »Najprije ga je, čini se, uvaku-fio šejh-Sulejman-efendi, vaiz u Velikoj džamiji u gradu Budimu. Za-tim je dospio u ruke Muhamed-efendije Beograđanina, koji je bio aga janičara na Visokoj Porti. On ga je poklonio svome učeniku i štice-niku Ahmedu Misri-zade, bibliotekaru u Nišu, prilikom svoje posjete Nišu g. 1636.« Iza toga drugi zapis govori da je djelo kupio u Beo-gradu šejh-hadži-Halil iz Gračanice i uvakufio ga za svoju biblioteku u Gračanici, odakle je prenesen u Gazi Husrev-begovu biblioteku.

U dijelu rukopisa br. 1912 — »Hadisul-erbein« ima bilježaka, od kojih je kao posebno interesantnu preveo Dobrača: »Među ovim na-lazi se pismo opsjednutih muslimana u tvrđavi Kaniži, koje oni šalju višim vlastima (u Istanbulu). Pismo je sastavio h. Pir Amed-efendi

na arapskom jeziku kako neprijatelj ne bi mogao lako saznati sadržaj, ako mu padne u ruke. U pismu se ističe odlučnost opsjednutih koji trpe opsadu već sedam godina — da će braniti tvrđavu do posljednjeg daha, ali se opisuje i njihovo teško stanje zbog oskudice u hrani i odjeći. Spominju se Madžari i Hrvati — da im je naređeno da se bore protiv Francuza. Komandant odbrane i mjesto potpisani su šifrom. Godina pisanja pisma je 1688. — Kako se iz ovoga vidi, u našim muslimanskim junačkim narodnim pjesmama, osobito onima koje opjevavaju unđurske junake u vrijeme Bečkog rata (1683—1699.), ima događaja koji se potpuno podudaraju sa sadržajem spomenutog pisma.

Rkp. 920 »Ezharur-revdat fi šerhi Revdatil-džennat« (komentar »Rajskih bašča«, koje je g. 1935. preveo i štampao h. Mehmed Handžić) u konačnoj je redakciji dovršen 1606, nakon vojne pod Ostrogonom (u Ugarskoj), u kojoj je i pisac učestvovao i za vrijeme koje je pisao Revdat, iako je, kako sam kaže u bilješci na kraju bio mnogo zauzet vojničkim pitanjima i savjetovanjima s vojskovođom Gazi-Mehmed-pašom. Ovdje, kao i na još nekim mjestima, sjećamo se i nehotice stihova pjesnika Đure Arnolda, koji, pjevajući o našim predcima i njihovoj zauzetosti tokom historijskih zbivanja, kaže:

... jer su kadšto posred bojne buke
pograbili pero još u ruke,
njim su čuvstva ocrtala vrela,
smjele misli, mašte plamen živi,
pa su tako satvorili djela
kojim' i sad cio svijet se divi...

Kao što smo vidjeli, u Gazi Husrev-begovoj biblioteci ima djela pisanih u velikim i dalekim islamskim centrima, ima ih pisanih i u našim kulturnim centrima Sarajevu, Mostaru, Tuzli, ali ih ima i iz neznatnih, zabačenih kasaba i sela, što je znak da je ova forma kulturnog izživljavanja bila rasprostranjena na širokom području naše domovine. Tako je npr. rkp. 3230 — »En'am« prepisao Munla Velija, sin Salihov, u tvrđavi Izačić (kadiluk bihački) godine 1756. — Rkp. br. 22 prepisao je Ibrahim, sin Fejzullahov, rodom iz Dnoluke u kadiluku jajačkom, u mektebu Kamičak-mahale u ključkom kadiluku g. 1861. — Jedan traktat u kodeksu br. 2591 prepisao je Hafiz-Muhammed, sin Munla-Ibrahima, iz Hlivna godine 1861. — Rkp. 1494 je komentar enciklopedijskom djelu »En-Nukaja«, koji je prepisao Ahmed, sin Emrullahov Al-Dijakovi (iz Đakova, Hrvatska). — Rkp. 3573 pisao je šejh-Ali-Dede b. Mustafa el-Bosnevi el-Mostari g. 1589. kao turbedar turbeta sultan-Sulejmana kod Sigeta. Te je godine pisac i umro. — Rkp. 4140 je glosa Taftazanijinu komentaru Neseffijina Akaida. Prepisao ju je Osman sin Ahmedov, u tvrđavi Güli u Madžarskoj 1680. a na koncu je bilješka da je posljednje dijelove rukopisa prepisao Mustafa Čelebi Sarajlić. Tu je i bilješka da je djelo uvakufio crnogorski muftija Alijijul-Murteza Karađuzović. — Rkp. 637 je Tedžvid nepoznata pisca. Prijepis je Mustafe Ediba, sina Ibrahima Kučukzade, iz Sarajeva iz g. 1793. Primjerak je kasnije uvakufio h. Zulfikar-aga,

sin Mehmeda Spahića, iz sela Čumelj (zaselak Čumeljci kod Gleđevaca — Ljubinje) u Hercegovini. Jedan traktat u istom kodeksu prepisao je bivši vlasnik Mustafa Edib iz Gornje Tuzle godine 1793. Teđvid Mustafe, sina h. Alije, iz XVIII st. (rkp. br. 2955) uvakufio je isti Spahić. — Rkp. 1964, Šerh »Kasidei-nunijje«, nije star ni stotinu godina, a znamenit je po prepisivaču Ahmed-efendiji, sinu Muhameda Dizdara iz Mostara, muderisu i kasnijem članu Ulema-medžilisa u Sarajevu. Značajna je bilješka na naslovnoj strani iz koje se vidi da prepisivač zna svojih šest direktnih predaka, do h. Ahmed-age, osnivača džamije u Ričini u Mostaru. Koliko nas danas ima koji znamo ime svoga djeda (ako nije živ), a koliko nas zna pradjedovo ime ili materino i babino djevojačko prezime? — Treći traktat kodeksa br. 2117 prepisao je Muhamed-Haki Bošnjak iz Glamoča u Krkčešme medresi u Carigradu g. 1892. Glamoč je nekad bio sjedište učenih (vjerski obrazovanih) ljudi, a nije davno bilo kada je po sedam hafiza iz porodice begova Filipovića učilo uz ramazan mukabelu u mjesnoj džamiji. — Rkp. 2069 iz XVII stoljeća, rkp. 799 iz XVI stoljeća i rkp. 636 uvakufio je h. Ibrahim-aga, sin Islamov, Ispužli (Spužanin), nas tanjen u Travniku, za Ajnibegov mekteb. U Spužu u Crnoj Gori bilo je muslimana do kraja svjetskog rata, a do pred drugi svjetski rat stajale su uzgor i tri kamene munare uz džamijske zidine. — U rkp. 86 zabilježeno je da ga je uvakufio Ahmed-Alija Gačanin iz Tabak-Sulejmanove mahale u Sarajevu za Ajnibegov mekteb i predao ga muteveliji Halilu, sinu Salihovu, Hersenkliju. Dakle, i Gačana je bilo vakifa, a interesantan je oblik Hersenkli mjesto uobičajenog Hersekli (Hercegovac). Na bašluku h. Abdulah-ef. Riđanovića u Mostaru iz g. 1917. piše da je bio Hersenk-muftija. Tarih je sastavio brat mu Hafiz Muhamed-ef., a upitan što je stavio Hersenk mj. Hersek, objašnjavao je da taj termin znači »sve kamen«.

Htio bih naročito istaknuti nekolike žene, koje su uvakufljivale rukopise za razne vjerske ustanove, a sada je to njihovo blago skoncentrirano u Biblioteci. Tako je rkp. 29 Mushaf iz XVII stoljeća, a uvakufila ga je u prošlom stoljeću Kanita-hanuma, žena Mustaj-paše Babića i kći Homarije Mehmed-efendije, za mekteb u mahali Sinan vojvode u Sarajevu. — Rkp. br. 44 je Mushaf koji je prepisao Husejn sin Alijin, učenik Muhamed-ef. Sarajlije 1738, a uvakufila ga je Habiba-hanuma, kći Muhamed-Nazif-ef. Svrze. — Br. 76 je Mushaf iz XVIII stoljeća, a uvakufila ga je neka Giuzida-hanuma. — Br. 4394 je Mushaf iz 1839. godine. Uvakufila ga je Hatidža-hanuma, kći bosanskog namjesnika h. Halili-Kamil-paše, g. 1845. — Rkp. br. 5 je iz XIX stoljeća, a uvakufila ga je Hašema, kći Mustafa-efendije Glođe, za Ferhadiju džamiju u Sarajevu. — Rkp. br. 1 je arapski tekst Kur'ana s turskim prijevodom, prepisan u Sarajevu u Isabegovoj zaviji g. 1842. Uvakufila ga je Atija, kći Hasan-ef. Halilbašića za Durak-hodžinu džamiju u Sarajevu g. 1848. — Rkp. br. 10 je Mushaf koji je nekad uvakufila Ummi-Gulsum, kći sultana Ahmeda, za džamiju Ahmed-paše Al-Gazarije u Carigradu, a koji je g. 1833. uvakufio za Carevu džamiju u Sarajevu bajraktar h. Alija, sin h. Husejna Kape u Sarajevu. — U kodeksu br. 3712 značajna je bilješka na arapskom jeziku na prvom rukopisu »Tefsiru min sureti Ved-duha ila ahiril-Kur,ani«, u kojoj se kaže da je ovu knjigu uvakufila Hatidža, kći

Abdurahmana, sina Veli-hodže, za svoju i bratovu djecu i njihovo potomstvo, u nekom selu kod Mostara, a potom za imame toga sela — da se čita i tumačina pobožnim sijelima među vjericima i vjernicama koje će njoj hajir-dovu činiti.

Na rkp. 498 zabilježeno je da ga je uvakufio legendarni bosanski vezir Muhsin-zade Abdullah-paša godine 1733. To je onaj slavni vezir koji se nije htio pokoriti ni sultanovu nalogu da Pounje izruči Austriji, nego je radije popio otrov, uskliknuvši: »Baš vererim, bir taš vermen!« (S ramena ću dati glavu, a kamena jednog ne dam.) — Na rkp. 3754—3748, uvakufljenim za Karađozbegovu medresu u Mostaru, interesantan je popis bivših vlasnika, od kojih je jedan Ahmed Seid b. Ahmed Mir u gradu Haniji na Kreti, da bi poslije došao u vlasništvo Mustafa-ef. Mukića, mostarskog muftije u VII deceniju prošloga stoljeća. — Rkp. 507 »Ešraful-vesail ila fehmiš-šemail« od Ahmeda bin Hadžera el-Mekki et-Taimi ed-Damanhuri, koji je bio učenik autora, kod koga je slušao ovaj komentar. Svoj prijepis sravnio je s originalom i dobio od autora idžazet. — Rkp. 725 je sastavljen od šest traktata, a jedan je »Risaletu fi hakikatil-insan« od Dželaluddina Muhameda bin As'ad-ed-Devanije, koje djelo ne spominje Brockelmann među djelima ovoga pisca. Na jednom djelu je zapisan kasniji vlasnik: h. Abdullah b. h. Ahmed Mačković. (Ova porodica je izumrla u naše vrijeme i u muškoj i u ženskoj lozi u Sarajevu. Interesantno bi bilo znati da li je vlasnik zabilježen kao Hirri-zade ili u slaviziranom obliku.) Šesti traktat prepisao je Mustafa b. Muhammed b. Ali el-Bosnevi en-Nev'abadi u medresi Iskenderijji u Kairu god. 1720. Kod mnogih pisaca, kao i kod ovog Pruščaka, susrećemo kako s ponosom ističu da su Bošnjaci — El-Bosnevi. — Tako na rkp. 2081 ima stara bilješka: »Džamija se bosanskim jezikom kaže bogomolja.« — U rkp. 4302 je veoma interesantan tursko-bosanski rječnik »Lugat türki — bosnevik« sa oko 1000 riječi, a pisao ga je neki Mustafa b. h. Ibrahim iz Bayburta u Anadolju, koji je došao 28. marta 1865. u Bosnu i godinu dana učio bosanski jezik.

Mnogi rukopisi u ovoj biblioteci su ukrašeni vegetabilnim ornamentima (nekad polikromatičnim), a na nekima su i crteži, pa i stručni, kao na pr. u rkp. 3946 o tedžvidu, u kojemu ima crtež koji predstavlja usta i grlo i njihov položaj pri izgovaranju pojedinih glasova. I u rukopisu 4279 postoji ista slika, a zbirku je prepisao Abdullah b. Munla Salih Hromić g. 1836. — Na 11. strani rkp. 2807 nalazi se crtež koji prikazuje Muhamedovo (a.s.) turbe i dio njegove džamije u Medini, a na listovima 13 i 14 rukopisa br. 2942 nacrtan je plan Resulullahove džamije i Revdai-mutahhere u Medini, dok se u kodeksu 2569 također nalazi crtež u bojama Revdai-mutahhere. Također i rkp. 4198 ima na 100. listu lijep crtež u bojama Revdai-mutahhere s Resulullahovom džamijom i njenom bližom okolinom u Medini.

Na 3799. rukopisu interesantna je bilješka da je to djelo uvakufio Ali Galib-paša Stočević za biblioteku svoje tekije u Mostaru godine 1842. Na početku je zapis na turskom jeziku, pisan olovkom, u kome se kaže da se ovaj rukopis bio pojavio na tržištu u ostavini Mustafe-ef. Hadžimahmutovića, pa ga je kao vakuf spasio i predao Karađozbegovoj biblioteci Salih-ef. Hasanagić. Kako je poznato, gotovo sve vakufske biblioteke imale su pisano pravilo da se knjige ne

smiju iznositi iz biblioteke, a kako vidimo, bilo je i popustljivih knjižničara koji su pojedincima dozvoljavali da iznose vakufske knjige, koje su onda ovi zaboravljali vratiti, i vakufske knjige s njihovim vlastitim, ako im nasljednici nisu bili osobito skrupulozni, prodavane su na muhallefatu kao privatna svojina.

Kako se postupalo sa starim rukopisima, interesantna je bilješka na rkp. 170, »Mešarikul-envar«, koji je vjerovatno iz XV stoljeća. Na početku je naslov i zapis h. Mehmed-ef. Handžića na arapskom jeziku, u kome se kaže da je rukopis našao na rubu propasti i spasio ga otkupom, da je bio manjkav u sredini, te da je vidio štampan primjerak u biblioteci Muhamed-ef. Tarabara u Derventi i zamolio ga da mu se manjkavi dio prepíše, što je učinio Tarabarov sin. Tako je rukopis dopunjen. Iznad i ispod toga je vlastoručni potpis i osobni Handžićev pečat.

Namjerno nisam citirao orijentalna imena i naslove djela onom vrstom fonetike kakva je uobičajena u svijetu i kakvom je pisao i sam Dobrača ovo djelo, nego onako kako će ih najlakše moći čitati najširi krug naših čitalaca, ne praveći razlike između ha-he-hi, zel-ze-zi, se-sin-sad i dr.

Ima i nekoliko sitnijih zamjerki ovom djelu. Da je autor obraćao pažnju na vodene znakove na papiru, kod mnogih rukopisa bi bilo određenije vrijeme u kojemu su nastali, pa ne bi kao kod rkp. br. 183 stajalo: »Rukopis potiče (mjesto: potječe) iz XVII ili XVIII stoljeća.« Gdje je potpun hidžretski tarih, trebalo ga je u cjelosti navesti i u gregorijanskom kalendaru, a ne zadovoljiti se samo godinom. Na naslovnoj strani, pisanoj arapskim jezikom i pismom, označena je godina izlaska djela 1963. Mišljenja sam da je na tom mjestu trebalo napisati hidžretsku godinu, jer upravo su u tekstu Kataloga svi datumi pojedinih rukopisa iskazani u hidžretskim godinama i preračunati na kalendar po Isatovu rođenju. Ovu naslovnu stranu je izradio Abdullatif Husejn, lektor arapskog jezika na Sarajevskom univerzitetu. Na rkp. 4215 piše da ga je uvakufio Strnak h. Muhamed efendija, a trebalo je napisati Stranjak. (Stranjaci su stolačka porodica, a rukopis je upravo i prepisan u Stocu godine 1800.) U rkp. 462 ime Dž o p a n bih ja čitao Č o b a n (jer se, vjerovatno, radi o nehotičnom pomaku tačaka.) Na rkp. 2126 iz XVII stoljeća ima pečat preprodavaca knjiga Muhamed-age Aganagića iz Sarajeva, a isto tako i na rkp. 2057. Da li je u pečatu urezana godina? Možda je Aganagić bio naš najstariji knjižar. Na rkp. 4213 poslije sadržaja su zapisi da mu je vlasnik Stočanin Hromo-zade Salih Sidki i da je cijena knjige 28 groša. Koliki je to bio novac i šta se za nj moglo dobiti od drugih materijalnih dobara? Jesu li knjige bile skupe? — Da je Dobrača imao više asistenata koji bi mu pomagali u poslu, ne bi bilo povoda ovim, makar i nebitnim, zamjerkama.

U predgovoru se spominje ko je sve darivao knjige Gazi Husrev-begovoj biblioteci, iz kojih su mjesta preneseni pojedini rukopisi i skoncentrirani ovdje, pa to posebno ne spominjem. Kad bi čovjek htio prikazati ovaj Dobračin rad onako kako treba i ukazati na njegov ogroman trud i napore pri radu, na njegovu vanrednu stručnu

spremu, kad bi htio spomenuti najinteresantnija i najznačajnija otkrića u ovom poslu, trebao bi deseterostruko više prostora nego što sam ga ja zauzeo u ovoj publikaciji. Prije ovog mog prikaza izišao je opširan prikaz ovog Kataloga iz pera Tajjiba Okića, profesora Hadisa na Teološkom fakultetu u Ankari, u publikaciji »Ankara universitesi İlahiyat fakultesi dergisi«, Yıl 1964 — cild XII, s. 143—153. Kao istaknuti orijentalist profesor Okić znanstveno prikazuje ovaj Dobračin rad i izražava se veoma pohvalno o tom radu i njegovu piscu. Pravo da kažem, odavno sam očekivao takav prikaz od naših orijentalista koji bi daleko bolje i tačnije od mene ocijenili ovo grandiozno djelo. Mene je najviše interesirala i neizmjereno oduševila kulturna historija koja zrači iz ovih starih rukopisa, iz mnogih unikata, autografa i bilježaka na koje je ukazao Dobrača u Katalogu.

Ja bi na kraju apelirao na one ljude koji znaju gdje još ima po provinciji (a i u samom Sarajevu) ovakvih rukopisa, pa i fragmenta, koji propadaju, da bi se spasili i skoncentrirali u Gazijinoj biblioteci, odakle bi, na stranicama daljnjih svezaka Kataloga, zasjali starim sjajem. Znam da je i u najnovije vrijeme bilo slučajeva da se orijentalni rukopisi zakopavaju u bašče, jer ih je »grehota naložiti na vatru«, ukoliko se ne prodaju u inozemstvo, a sjetih se ovom zгодom i pričanja rahmetli Safvetbega Bašagića, kako je jednom u Nevesinju, kao student orijentalistike i historije, otkrio u Bašagića kući oblijepljene prozore (bila je zima) na kajiše izrezanim fermanom, kojim se rodonačelnik njihove porodice, Redžeb-paša, postavlja ne znam već na kakav položaj i daje mu se Zalom-palanka u leno!

Na koncu, s ovim prvim sveskom Kataloga mi smo dobili jedno izvrsno djelo, na kojemu se može čestitati prvenstveno autoru, a onda i izdavaču, pa i štamparskom preduzeću na tehničkoj opremi. Želimo da se i slijedeći svesci pojave iz štampe koliko je moguće prije.

SUMMARY

Some marginal notes from our cultural history

In the article »Marginalije...« The author after taking into consideration the importance of the Gazi Husrev-bey's Library and the issue of the first catalogue of its Oriental manuscripts, presents the most interesting notes from the cultural and the political history of Bosnia and Herzegovina. These notes Kasim Dobrača had put down beside the code of some particular manuscripts catalogued in »Katalog arapskih, turskih i perzijskih rukopisa Husrev-begove biblioteke«. These annotations are often more interesting for the nowadays reader than the catalogued works.